

Обрядова поезія

1. Жанри фольклору, пов'язані з міфологією і магією та з календарною обрядовістю

Вдаючись до магії (ритуалів, обрядів, чаклувань, ворожінь тощо), праслов'янська особистість бажала керувати силами добра (чи зла), аби захистити себе від негативних впливів. Ці обряди здійснювалися жерцями, віщунами, чорнокнижниками, мольфарами, ворожбитами та ін. і супроводжувалися замовленнями, закликаннями, закляттями тощо (від хвороб, кровотечі, зубного болю, щоб повернути кохану людину, на врожай тощо). При цьому використовувалися речі, що належали певній особі, елементи культів (здебільшого під час ворожіння).

До найдавніших жанрів належать також міфи, своєрідні розповіді уявлення людини про Всесвіт (про створення землі, походження богів, духів, про створення людини, причини змін пір року, про кінець світу та ін.). З ними споріднені повір'я і забобони (пов'язані з віщуваннями, заборонами, пересторогами).

Багато зразків усної народної творчості пов'язані з календарною обрядовістю, з циклами у природі і відповідно в житті землероба. Так із зимовим періодом були пов'язані колядки, щедрівки (різні й багаті за класифікацією), які виконувалися до відповідних релігійних свят (Різдво, Водохреща, Маланки), до них виконується і донині (зароджений ще у XVII ст. серед студентів Києво-Могилянського колегіуму) вертеп.

Навесні, під час пробудження природи, виконувалися веснянки, гаївки, в яких закликала весна, прославлялася її щедрість і якими супроводжувалися обрядові дійства та святкування, що відбувалися в гаях, лісах, поблизу водоймищ.

Влітку, відповідно до свят і обрядів, виконувалися маївки, русальні пісні, купальські пісні, петрівчані пісні, які співалися під час обрядів на Зелену неділю, під час Русального тижня, коли, за народними віруваннями, русалки просять у жінок полотна, наміток чи сорочок, на Івана Купала, у Петрівку.

Свято Купала було чи не найважливішим в усій календарно-обрядовій системі, воно відбувалося в період найбільшої сонячної активності і вважалося шлюбом сонця (вогню) з водою. Виконувалися обряди вшанування вогню, перестрибування через вогнище, молодь шукала цвіт папороті.

Петрівчанські свята (з 12 липня) провіщали початок жнив, прихід осені, тому після купальської ночі люди прощалися із часом розваг та забав.

Тематично-функціональним продовженням попередніх циклів є осінній цикл, який замикає кільце річної обрядовості і провіщає підготовку до зимових свят. Осінь асоціювалася у слов'ян із жнивами, результати яких залежали від духів поля, землі. Відповідно до етапів і видів праці обрядові пісні осіннього циклу поділяються на жнивварські (зажинкові, жнивні, обжинкові), косарські та гребовицькі. Цими піснями супроводжувалися відповідні обряди, зокрема досвітній ритуал обходу поля, посвячення молодих дівчат у жниці, плетіння вінка із колосків тощо. Найбільшим осіннім святом був Спас (19 серпня).

2. Народно-пісенна творчість, пов'язана з етапами життя людини (весілля, народження дитини, похорон, будівництво хати тощо)

Системою ритуально-обрядових дій у пісенно-музичному супроводі відзначалися і родинно-побутове життя українців. Пісні та обряди виконувалися з нагоди основних етапів життя людини і сьогодні стали вагомою частиною національних традицій. Раніше ж вони мали магичноритуальне значення.

До нашого часу збереглися системи обрядів весілля, народження дитини, смерті, а також ритуальні дії, пов'язані із закладанням та будівництвом нового дому і новосіллям (вхідчини).

Весільні обряди – драматично-ритуальні дії та пов'язані з ними пісні, які виконувалися з нагоди шлюбу юнака та дівчини. Вони мали на меті прикрасити і захистити сімейне життя молодят.

Найкрасивішим було весілля, яке являло собою цілісне драматичне дійство з розподілом ролей між його учасниками: князь і княгиня, старший дружок (боярин), два піддружки, два старости, музики, свахи, свашка, дружка і піддружка та ін. Старости з дружками називалися боярами, а всі причетні до виконання обрядів та ритуалів – весільною дружиною (відгомін княжого періоду).

Весілля мало декілька етапів, кожний з яких супроводжувався відповідними піснями.

1. Передвесільний етап (сватання, заручини, змовини)
2. Приготування до весілля (запрошення на весілля, випікання короваю, звивання гільця чи весільного деревця, дівич-вечір (вінкоплетіння), оглядини).

У піснях, які виконувалися на другому етапі, накликалися щастя і добробут на нову сім'ю, вшановували піч і родинний вогонь як місце перебування родових духів, викликали любов між нареченими тощо.

3. Весілля (посад, розплітання коси нареченої, гостина, «викуп» нареченої, прощання нареченої з рідними, від'їзд подружжя до дому молодого, гостина в домі нареченого, «комора»).

Пісні, що виконувалися на цьому етапі весілля, залежали від того, яке дійство вони супроводжували. Наприклад, розплітання коси супроводжувалися сумними піснями, величальні батькам дякували за хороше виховання, за багатий посаг. Співалися також обрядові пісні для наречених, дружбів та дружок, старостів часто жартівливого характеру і ліричні пісні про кохання, жіночу долю, подружнє життя, пісні про викрадення і пошуки нареченої тощо. Велика група обрядових пісень є прощальними, ними супроводжувався виїзд нареченої з дому, великої емоційної напруги набувала тема розлуки з ріднею, з домівкою. У цих піснях звучить мотив подяки рідним за хороше життя в їхньому домі, матері, батькові, сестрам і братам, порогам і воротам тощо.

Під час застілля виконувалися пісні жартівливо-еротичного змісту. По весіллі співали пісень, пов'язаних з ритуалами введення молодої в новий дім, її життя в новій, чоловічій сім'ї.

Порівняно з весільними піснями, творів усної народної словесності, пов'язаних з народженням дитини, збереглося небагато. Це зумовлено тим, що церква, запозичивши частину язичницького обряду, доповнила його церковнослов'янським текстом. Ритуали омиття, змивання, постриження та інші супроводжувалися формулами-замовленнями, піснями, в яких звеличувалось новонароджене немовля, повитуха, породілля, куми та ін. Обрядові пісні, пов'язані з новонародженим, мають зв'язок з дитячою творчістю, споріднені з іншими жанрами родинної обрядовості.

Значно давнішою за походженням, ніж весільна, є така частина родинної обрядовості, як похорон.

Похорон як етап життя людини – це система ритуально-обрядових дій, що здійснюються у зв'язку зі смертю представника роду та супроводжують його поховання. Похоронні ритуальні дії супроводжуються голосіннями (або плачами), словесно-поетичними творами, які виконуються над покійником у період між його смертю та похороном, а також повторюються в час поминок чи вшанування душ померлих. У них висловлюються індивідуальні переживання, смуток, жаль, розпач з приводу смерті людини.

Голосіння виконуються речитативом, у формі протяжного наспівного промовляння, що робить їх легкими для імпровізування і свідчить про їхнє давнє походження. На думку вчених, голосіння походять від міфів-плачів, від замовлянь на основі віри в магічну дію слова, здатного повертати душу зі світу мертвих, «розбудити» померлого. У минулому, вважають науковці, плачі призначалися для того, щоб співом та криком відганяти від покійника злу силу, яка начебто зазіхала на його душу, задобрити його, щоб він у загробному житті не шкодив, а допомагав живим родичам.

Основні мотиви голосінь – вираження жалю і болю з приводу смерті, прохання повернутися з того світу, жаль з приводу темного й тісного нового

житла (домовини), відчай покинутих без допомоги й захисту, віра в можливість зустрічі з померлим, який постане птахом чи явищами природи тощо.

За жанрами голосіння поділяються на рекрутські, соціально-побутові, емігрантські, тюремні (каторжанські) тощо.

Не збереглося або майже не збереглося пісенних текстів, пов'язаних із будівництвом нового дому та новосіллям, проте в художній літературі та фольклорі зафіксовані згадки про існування супровідних пісень до цих обрядів і дійств.